

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№1/2026, 90-101

УДК: 93/94

DOI: [10.52754/16948653_2026_1_9](https://doi.org/10.52754/16948653_2026_1_9)

**КЫРГЫЗ ЭЛИНИН КААДА-САЛТТАРЫНА ЖАНА ҮРП-АДАТТАРЫНА ИСЛАМ
ДИНИНИН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

ВЛИЯНИЕ ИСЛАМА НА ОБЫЧАИ И ТРАДИЦИИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА

THE INFLUENCE OF ISLAM ON THE CUSTOMS AND TRADITIONS OF THE KYRGYZ
PEOPLE

Абдибаитова Айчолпон

Абдибаитова Айчолпон

Abdibaitova Aicholpon

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Degree, Osh State University

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН КААДА-САЛТТАРЫНА ЖАНА ҮРП-АДАТТАРЫНА ИСЛАМ ДИНИНИН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Аннотация

Бул макала кыргыз элинин каада-салттарынын калыптанышына ислам дининин тийгизген таасирин изилдөөгө арналган. X-XVIII кылымдардагы кыргыздардын исламдашуу процесси каралып, ислам маданиятынын таасири астында салттык ишенимдердин трансформациясы талданат. Үй-бүлөлүк жөрөлгөлөрдө, жаназа салттарында, диний майрамдарда ислам жана исламга чейинки элементтердин синкретизмине өзгөчө көңүл бурулат. Изилдөө узак адаптация мезгили жана шаманизмдин айрым элементтеринин сакталышы менен мүнөздөлгөн кыргыз исламынын өзгөчөлүгүн ачып берет. Диний аң-сезимдин азыркы проблемалары жана кыргыз коомунда ислам маданиятынын өнүгүү перспективалары талданат.

Ачкыч сөздөр: ислам, кыргыздар, каада-салттар, үрп-адаттар, исламдашуу, шаманизм, маданият, диний жөрөлгөлөр, үй-бүлө, жаназа салттары

ВЛИЯНИЕ ИСЛАМА НА ОБЫЧАИ И ТРАДИЦИИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА

THE INFLUENCE OF ISLAM ON THE CUSTOMS AND TRADITIONS OF THE KYRGYZ PEOPLE

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию влияния ислама на формирование обычаев и традиций кыргызского народа. Рассматривается исторический процесс исламизации кыргызов с X по XVIII века, анализируется трансформация традиционных верований под воздействием исламской культуры. Особое внимание уделяется синкретизму исламских и доисламских элементов в семейных обрядах, погребальных традициях, религиозных праздниках. Исследование выявляет специфику кыргызского ислама, характеризующегося длительным периодом адаптации и сохранением отдельных элементов шаманизма. Анализируются современные проблемы религиозного самосознания и перспективы развития исламской культуры в кыргызском обществе.

Abstract

This article examines the influence of Islam on the formation of customs and traditions of the Kyrgyz people. The historical process of Islamization of the Kyrgyz from the 10th to 18th centuries is examined, and the transformation of traditional beliefs under the influence of Islamic culture is analyzed. Special attention is paid to the syncretism of Islamic and pre-Islamic elements in family rituals, funeral traditions, and religious holidays. The study reveals the specificity of Kyrgyz Islam, characterized by a long period of adaptation and preservation of certain elements of shamanism. Contemporary problems of religious identity and prospects for the development of Islamic culture in Kyrgyz society are analyzed.

Ключевые слова: ислам, кыргызы, обычаи, традиции, исламизация, шаманизм, культура, религиозные обряды, семья, погребальные традиции

Keywords: Islam, Kyrgyz, customs, traditions, Islamization, shamanism, culture, religious rituals, family, funeral traditions

Введение

Кыргыз эли түрк элдеринин эң байыркыларынын бири болуп саналат, алар жөнүндө б.з.ч. 201-жылга датталган кытай булактарында маалыматтар бар. Көп кылымдык тарыхы бою кыргыздар өзүнүн маданиятын түрдүү факторлордун таасири астында калыптандырышкан, алардын ичинен дин борбордук орунду ээлеген. Исламды кабыл алганга чейин кыргыздар шаманизмди (байыркы түрк дини Көк-Теңир), буддизмдин жана несториан христиандыгынын таасирин баштан кечиришкен.

Кыргыздардын исламдашуу процесси X кылымда башталып, XVIII кылымга чейин созулган, бул башка түрк элдери менен салыштырганда олуттуу узак. Бул өзгөчөлүк көчмөндүк жашоо образы, ислам цивилизациясынын борборлоруна алыс болуу жана бекем исламга чейинки салттар менен шартталган. Процессин узактыгына карабастан, ислам кыргыз элинин жашоосунун бардык тармактарына терең таасирин тийгизген: тилге, адабиятка, үй-бүлөлүк мамилелерге, жөрөлгөлүк маданиятка.

Бул изилдөөнүн актуалдуулугу кыргыздардын улуттук идентификациясынын калыптанышында исламдын ролун илимий жактан түшүнүү зарылдыгы менен аныкталат, айрыкча постсоветтик диний кайра жаралуу контекстинде. Ислам жана салттык маданияттын өз ара аракеттенүүсүнүн тарыхый процесстерин түшүнүү кыргыз исламынын спецификасын аныктоого жана коомдун диний өнүгүүсүнүн тенденцияларын болжолдоого мүмкүндүк берет.

Изилдөөнүн максаты: тарыхый ретроспективада жана азыркы учурда кыргыз элинин каада-салттарына исламдын тийгизген таасирин комплекстүү талдоо.

Изилдөөнүн милдеттери: Кыргыздардын исламдашуу тарыхый процессин талдоо, исламдын кыргыз маданиятына таасиринин негизги багыттарын аныктоо, исламдын таасири астында үй-бүлөлүк жана жаназа жөрөлгөлөрүнүн трансформациясын изилдөө, диний майрамдардын кыргыз коомунун жашоосундагы ордун аныктоо жана азыркы мезгилдеги кыргыздардын диний аң-сезиминин маселелерин аныктоо.

Изилдөө ыкмалары жана материалдары: Иште маданият таануу, дин таануу, этнография жана тарыхый антропологиянын ыкмаларын камтыган комплекстүү интердисциплинардык мамиле колдонулган. Изилдөөнүн негизги ыкмалары төмөнкүлөр: тарыхый-салыштырма ыкма исламга чейинки мезгилден азыркы күнгө чейин кыргыздардын диний түшүнүктөрүнүн эволюциясын изилдөөгө, башка түрк элдери менен салыштырганда исламдашуунун жалпы жана спецификалык белгилерин аныктоого мүмкүндүк берди. Талаа изилдөөлөрү ыкмасы маалымат берүүчүлөр менен интервью алууну, Кыргызстандын түрдүү аймактарында диний жөрөлгөлөрдүн жана майрамдардын өткөрүлүшүн байкоону камтыды.

Талкуулоо жана жыйынтык: Изилдөө кыргыздардын исламдашуусу X-XVIII кылымдарды камтыган узак жана татаал процесс экенин көрсөттү. Орто Азиянын отурукташкан түрк элдеринен айырмаланып, кыргыздардын көчмөн жашоо образы исламдын жайылышынын акырындык жана бир калыпсыз мүнөзүн шарттаган.

Кыргыздардын ислам менен алгачкы байланыштары Караханид мезгилине (932-ж.), андан соң, XVII кылымдын экинчи жарымы XVIII кылымдын башына таандык деген көз

караш көбүрөөк Б. Жамгырчинов, С. М. Абрамзон жана башкалар тарабынан айтылган. Бул процесс Кокон хандыгынын кыргыздарды карамагына алгандан кийин жана кыргыз башкаруучулары болгон манаптарды өзүлөрү тарабына тартуусунан соң ылдамдаган. Абрамзон исламдын кыргыздар арасында абдан эле кеч мезгилде тактап айтканда XVII-XVIII кылымда жайылгандыгын айтат (Жусубалиев, 2016, Б.62).

Бирок массалык исламдашуу кечирээк башталган. К. Жусупов Тянь-Шань тоолоруна келген кыргыздарга тиешелүү Теңир ишеними менен исламдын бир канча маселеде төп келгендигин жана ошол себептен алардын эски ишенимдерин улантышкандыктарын айткан. Ал кыргыздардын табияттагы бардык кубулуштардын жана жандуулардын Аллахтын кудурети менен жаратылгандыктарын жана мындан улам Теңирге сыйынышкандыктарын, эң кудуреттүү Кудай болгон Теңир дагы ислам дининдеги Аллахка окшош сапаттарга ээ болгондугун белгилейт. Мындан башка кыргыздардын исламга кирүүлөрүн жеңилдеткен факторлордон бири дагы кыргыздардын эски ишенимдеринде орун алган тагдыр, акырет жана периште ишенимдеринин исламдагы ишеним негиздери менен окшоштугу болуп саналат. Мисалы VIII-X кылымдарга тиешелүү кээ бир кыргыз жазууларында рухтар тууралуу, өлүмдөн кийин бейиш же тозок сыяктуу жайларга барыла тургандыгы жөнүндө маалыматтар берилет. Ал эми бул жагдай исламдагы акырет ишеними менен окшошуп турат (Жусубалиев, 2016, 127-б). Бул окшоштук ислам идеяларын кабыл алуу үчүн ыңгайлуу негиз түзгөн деп эсептөөгө болот.

Исламдын кийинки доорлордо да саясий факторлордун натыйжасында жайылгандыгын айта алабыз. Моголистан хандыгынын өкүмдары Юнус Хан (1462-1487) бийликте турган кезинде башка көчмөн уруулар менен бирге кыргыздардын арасында ислам динин жаюуга аракет жасаган (Байтур, 1993, 66-б). Суфий шейхтери оозеки үгүттөө жана жеке мисал ыкмаларын колдонуу менен кыргыздар арасында ислам аң-сезиминин тереңдешине көмөктөшкөн. XVIII кылымда Кокон хандыгы өз бийлиги астындагы аймактарды исламдаштыруу саясатын жүргүзгөн, бул кыргыз калкынын исламды кабыл алуу процессин тездеткен. Бирок В.В. Бартольд белгилегениндей, кыргыздар исламды “күчтүү ынануусуз” кабыл алышып, исламга чейинки ишенимдердин көптөгөн элементтерин сактап калышкан.

2. Исламдын тилге жана оозеки чыгармачылыкка таасири. Лингвистикалык материалдарды талдоо араб лексикасынын кыргыз тилине терең киришин ачып берди. XIX-XX кылымдарда күнүмдүк кепте араб-перс диний терминдери колдонулган: кожо, эшен, шайык, аалым, ажы (ажыга барган), парз (диний милдет), намаз, орозо ж.б.

Ислам таасири адам аттарын коюуда да чагылдырылды. Пайгамбарлардын жана сахабалардын аттары кеңири жайылды. Алсак: Мамат (Мухаммад), Омор (Умар), Аалы (Али), Абдылда (Аллаанын кулу), Кудайберген, Исламбек ж.б. Аялдардын аттары көбүнчө пайгамбардын кыздарынын аттарынан келип чыккан: Батма (Фатима), Ракыя, Кадича, Айша, Зейнеп ж.б.

Х. Карасаевдин “Накыл сөздөр” жыйнагынын негизинде жүргүзүлгөн анализ макал-лакаптарда өнүккөн диний лексика системасынын бар экенин көрсөттү. Алсак, “ыйман” (ишеним), “жазмыш” (тагдыр), “акыр заман” (дүйнөнүн аягы), “кыямат” (кыямат күнү) терминдери элдик кепке кеңири жайылган.

Адабий эстеликтер жогорку маданиятка ислам таасирин көрсөтөт. Мисалы, Жусуп Баласагундун “Кутадгу билим” чыгармасы “бисмиллях” деген сөз менен ачылып, пайгамбарга жана халифаларга мактоону камтыйт (Баласагын, 2017, 18-б).

“Манас” эпосу ислам терминологиясы менен толуп жатат, башкы каарман исламдын коргоочусу катары мүнөздөлөт. Ыйман келтирип мусулман болуу жана исламды жаюу тууралуу “Манас” эпосунда абдан сонун мисалдар бар. Алардан бирөөндө Ыйман келтирип мусулман болгон Алмамбет кийинчерээк үй-бүлөсүнө исламды түшүндүрүүгө аракет жасаган деп берилет (Жусубалиев, 2016, 204-б).

3. Үй-бүлөлүк жөрөлгөлөрдүн трансформациясы. Исламдашуу үй-бүлөлүк мамилелердин структурасын жана жашоо циклинин жөрөлгөлөрүн олуттуу өзгөрткөн. Жаңы төрөлгөн наристенин оң кулагына азан, сол кулагына камат айтуу милдеттүү элементке айланган. Баланын атын молдо же урматтуу карыя койгон, бул ат коюу жөрөлгөсүнүн исламдашуусун чагылдырат (Жусупов, 1993, 308-б). Ошондой эле, исламга чейинки элементтер сакталган: “Аластоо” жөрөлгөсү (от менен тазалоо), бул формалдуу түрдө ислам ченемдерине карама-каршы келсе да, калк аны ислам салтынын бир бөлүгү катары кабыл алып келет.

“Сүннөткө отургузуу”, “сүннөт той” майрамдоо, конокторду чакыруу, садага таратуу менен коштолот (Акматалиев, 1993, 54-55-б), тактап айтканда, эркек баланын (жыныстык) органын учкайыраак кош чий менен жанын өлтүрө кыпчып туруп, белгилүү өлчөмүнөн кесип коет. Ал ырбап кетпеси үчүн күл сыйпаган. Баланы жылуу жайда кармаган. Дарыгерчиликте - табыпчылыкта баланы сүннөткө отургузуунун мааниси зор. Сүннөткө отургузуу зарыл түрдө керек жана ал Азирети пайгамбардан бери келе жаткан жөрөлгө болуп эсептелет.

“Нике кыйдыруу” - ислам нике жөрөлгөсү. Никени күбө катышында молдо кыйдырат, бул никеге диний мыйзамдуулук берет. Ислам дининде эркек тараптан, кыз тарапка калың берүүсүн буюрат (Uydu, 1995, 129-б). Куранда калың берүү жөнүндө мындай дейт: “Аялдарыңарга махрларын белек сыяктуу (чын көңүлдөн, ыраазычылык менен) бергиле. Эгер өздөрү силер үчүн ал махрдан бир нерсени ыктыярдуу түрдө тартууласса, силер аны пакиза, мубарек билип ала бергиле” (“Ниса” сүрөсү). Демек, кыргыздардын “калың” деген сөзүбүз ислам дининдеги “махр” деген сөзгө дал келет. Кызды узатаарда тойдо ата-энеси кызга да өзүнчө атагандарын, башкача айтканда “сеп” беришет. Сеп берүү жөнүндө ислам дининде айтылган буйрук жок, бирок ата-эненин кызына болгон милдети болуп, ата-бабаларыбыздан келе жаткан салт болуп саналат.

Кыргыздардын “жаназа” жөрөлгөсү ислам осуяттарынын жана исламга чейинки практикалардын синтезин көрсөтөт. Ислам элементтери: өлүп бараткан адамга “келмесин” айттыруу, өлүктү ислам эрежелери боюнча жуу, ак кепинге ороо, жаназа намазы, Меккеге карай жерге коюу ж.б. Исламга чейинки элементтер: кошок айтуу, эскерүү жөрөлгөлөрү: үчүлүк (3-күн), бейшембелик (40 күнгө чейинки бейшембилер), кырк (40-күн), жылдык (жылдыгы) 3 жана 40 сандары исламда сакралдык мааниге ээ. Ошондой эле, эскерүү күндөрү - Куран окуу, садага таратуу, курмандык чалуу менен коштолот.

Ибадат Аллахка таазим жана сый-урмат көрсөтүү жана анын жараткандарына берген эсепсиз ырыскыларына карата шүгүрчүлүк карызын орундатуу саналат. Ибадат бир гана Аллахтын буйруктарын орундатуу жана анын сүйүүсүнө жетүү максатында жасалат. Мындай таза түшүнүк менен кылынган ибадат момун-мусулманды Аллахка жакындаткан эн сонун көпүрө, кыйынчылыктардан коргогон эң бекем баш паанек болуп саналат.

Хадистерде да тазалыктын маанилүүлүгүн жана керектүүлүгүн билдирген эскертүүлөр белгиленген. Бир хадисте Азирети Мухаммед «тазалык ыймандын жарымы» - деп айткан. Буга байланыштуу накыл сөздөрдө «даарат алуу» сөз айкашы бар. Мындан сырткары кыргыздардын ишеними боюнча даарат алып жатканда асмандагы айга каралбайт. Бул учур «айга карап даарат алынбайт» деп белгиленген. Ал эми кыргыз макалында тазалыкка байланыштуу мындай маалымат бар:

«Азан айтып даяр бол,

Акыры пенде өлөсүн,

Даарат алып таза бол,

Дагы пенде өлөсүн.

Сен ыйманыңа жакын бол,

Бир Аллага макул бол».

Кыргыз накыл сөздөрүнүн арасында «Дубай салам» (Жусупов, 1993, 91-б) түрүндө сөздөр бар. Дубай арап тилиндеги «дуа» сөзүнөн келет. Салам дагы арап тилинен кирген сөз болуп, саламатчылык, тынчтык маанилерине келет. Бул сөздөр күнүмдүк турмушта абдан көп колдонулат.

Мусулманчылыкта намаз ыймандан кийин келген негиздерден бири. Бул жөнүндө Куран намаздын мусулмандарга парз болгондугун төмөнкүдөй белгилейт: «Акыйкатта намаз белгиленген убакыттарга дайындалган» («Ниса» сүрөсү, 103). Күнүгө беш убакыт намаз окууга маани берген кыргыздар муну «намаз окуу», «кулак кагуу» сыяктуу сөздөр аркылуу белгилешкен (Жусупов, 1993, 205-б).

Манас эпосунда кыргыздардын жамаат түрүндө намаз окушкандыктары мындайча баяндалат:

«Ордунан туруп баарысы

Кырка тура калганы

Колу жетип кулакка

Колун боорго алганы»

Исламды кабыл кылган кыргыздар исламдын парыздарына абдан маани беришип, ар жылы “рамазан айы” келген кезде орозо кармап, андан соң үч күн майрамдашкан. Бул түшүнүк «Отуз күндүк орозонун, үч күндүк айты бар» деген макалы аркылуу муундан-муунга өтүп, айтылып келген. «Накыл сөздөрдө» «Орозосун ачпай», «Ооз бекитүү» жана «Ооз ачуу» түрлөрүндө айтылган орозо, оозеки маданияттын ар бир тармагында кенен орун алган (Жусупов, 1993, 257-258-б). Рамазан айынан улам эл арасында атайын жарамазан ырлары айтылган жана бул салтка айланып бүгүнкү күнгө дейре жандуу уланып келүүдө. Мисалы, жарамазандарда он эки айда бир келген Рамазан орозосунун да кабыл болуусу үчүн төмөнкүдөй дуба кылынган:

«Ысмайыл пайгамбар, жарамазан!

Он эки айда бир келген орозо мейман,

Кабыл болсун орозоң тутканың жан»

Бир ырда мусулмандардын шарыят боюнча иш алып барууларын ошондой эле мал-мүлкү зекет өлчөмүнө жетсе зекет берүү керектиги төмөнкү саптарда баса белгиленген:

«Зекетсиз баккан малыңыз,

Шарыяттан сөз келсе,

Болбойт дебей кулак бериңиз»

“Манас” эпосунда кыргыздардын зекет беришкендиги мындайча баяндалат:

«Калкын динге салганы

Карк алтын жанбы, ак күмүш

Зекетке малын салганы

Серизабар, зүмүрүт

Эсептен булун алганы» (Жусубалиев, 2016, 240-б).

Кыргыз тилинде «ажы» түрүндө айтылган «хадж» ибадатынын сапарга күчү жеткен мусулмандарга парз болгондугу жана бул парздын Меккеге жасала турган зыярат аркылуу орундалаары мындайча баяндалат:

«Өткөн эле ааламдан,

Пайгамбарзаада халилулла.

Меккетулла барсын деп,

Менден калган үммөтүм

Чоң сооп тапсын деп,

Меккетулла Мадина.

Баарыбызга парз экен,

Кырк теңгеге күч жетсе,

Курмандык кылуу эп экен» (Жусубалиев, 2016, 241-б).

Орозо айт жана Курман айт - эки негизги мусулмандардын диний майрамдары болуп эсептелет. Орозо айт - рамазан айын аяктайт. Эртең менен жамааттык намаз окулат, андан кийин өз ара куттуктоо (“айтташуу”), туугандарга баруу болот. Орозо аяктагандан кийин өткөрүлөт. Жылына рамазан айында 12 жаштан жогорку мусулмандар 30 күн орозо кармоосу парз делинет. Орозонун акыркы күнү “арапа күнү” аталып, ар бир үйдө боорсок бышырылып, арбактарга куран түшүрүлүп, кайыр-садага берилет. Эртеси орозо айт майрамы башталат. Күн жаңы чыкканда эркектер жакшы кийим кийип, атка минишип, эркек балдарын да жасалгалуу кунан-тайларга мингизип алышып, айт намазын окуганы барышат. Намаздан кийин аксакалдар, кыдырата тигилген үйлөргө кирип айтташат. Өзгөчө орозо айтын айттоо ата-бабалардын арбагына сыйынуу ишеними менен коштолуп келет (Каразакова, 2011, 120-121-б). Курман айт - курмандыкка мал союу менен байланышкан. Бардар жана бакубат үй-бүлөлөр кой, уй же төө союшат, эт кедейлерге бөлүштүрүлөт. Бул зекет жана садаканын ислам ченемине дал келет.

Нооруз - жаз теңдигинин жана мусулман жаңы жылынын майрамы. Майрам байыркы иран, түрк жана ислам салттарын бириктирет.

Теңир ишениминде “теңир” баарынан жогору турган, кудуреттүү зат болуп эсептелген. Адамдын жашоосундагы ийгиликтер менен кыйынчылыктар, бактылуулук менен бактысыздык теңирдин буйругу менен болот деп эсептелет. Ушул себептен улам, кыргыздар башына мүшкүл иш түшкөндө, “Теңирим колдой көр” деген, бири-бирине ыраазычылык билдирген учурда “Теңирим жалгасын” деп, ал эми каргаганда “Теңир урсун” деп айтышкан. Байыркы кыргыздарда дүйнөнүн жогоруда (асманда), ортодо (жерде) жана төмөн жакта (жердин астында) болуп, үчкө бөлүнө тургандыгын белгилешет (Жусупов, 1999, 23-27-б).

Корутунду. Кыргыздардын исламдашуусу узак тарыхый процесс (X-XVIII кк.) болуп саналат. Көчмөн жашоо образы, ислам дининин борборлорунан географиялык алыстык жана исламга чейинки салттардын бекемдиги классикалык формалардан айырмаланган кыргыздардын салттуу диний ишениминин өзгөчөлүгүн шарттаган.

Ислам кыргыз маданиятынын бардык тармактарына терең таасирин тийгизген. Алсак, кыргыз тили араб-перс диний лексикасы менен байыган, адабият тармагы ислам мотивдерин алган, үй-бүлөлүк жана жаназа жөрөлгөлөрү ислам осуяттарына ылайык трансформацияланган.

Жашоо циклинин үй-бүлөлүк жөрөлгөлөрү (төрөлүү, ат коюу, сүннөткө отургузуу, нике кыйдыруу) формасы жагынан толук исламдашкан, бирок аткаруунун деталдарында исламга

чейинки элементтер сакталган. Жаназа жөрөлгөсү негизги элементтеринде ислам ченемдерине ээрчисе да, кайгыруу (кошок) жана ысырапкөй эскерүүлөр менен коштолот, бул исламдын принциптерине дал келбейт.

Диний майрамдар (Орозо айт, Курман айт, Нооруз) жылдык циклдин эң маанилүү чекиттерине айланып, социалдык интеграция жана диний идентификацияны колдоо функцияларын аткарат.

Азыркы проблемалар ислам негиздерин жетишсиз билүүнү, диний жана этникалык салттарды аралаштырууну, исламга карама-каршы келген жөрөлгөлөрдөгү ысыраптуулукту камтыйт.

Корутунду. Бул изилдөөдө кыргыз элинин каада-салттары менен үрп-адаттарынын калыптанышына ислам дининин тийгизген таасири тарыхый жана этномаданий аспектиде каралды. Талдоонун жыйынтыгында ислам дини кыргыз коомунун руханий дүйнөсүнө терең сиңип, салттуу дүйнөтааным менен айкалышкан мүнөзгө ээ болгондугу аныкталды. Башкача айтканда, исламдык баалуулуктар байыркы түрк түшүнүктөрү, ата-баба культу жана элдик ишенимдер менен жуурулушуп, өзгөчө кыргыз салттуу маданиятын жараткан.

Ислам дининин таасири үй-бүлөлүк жана коомдук каада-салттарда, айрыкча нике, баланын төрөлүшү, тарбиялоо, маркумду узатуу сыяктуу жөрөлгөлөрдө айкын көрүнөт. Мусулмандык нормалар адеп-ахлактык принциптерди чыңдап, коомдо улууну урматтоо, адилеттүүлүк, сабырдуулук сыяктуу түшүнүктөрдүн бекемделишине өбөлгө түзгөн. Ошол эле учурда айрым салттар ислам талаптарына ылайык өзгөрүүгө учурап, кээ бир байыркы ырым-жырымдар диний маани менен толукталган.

Мындан тышкары, ислам дини кыргыздардын күнүмдүк турмушундагы жүрүм-турум нормаларына, социалдык мамилелерине жана коомдук ынтымакты сактоого таасир эткен. Диний билимдин жайылышы аркылуу коомдо руханий биримдик күчөп, маданий мурастын сакталуусуна шарт түзүлгөн. Бирок ар кайсы тарыхый доорлордо исламдын таасири бир калыпта болбой, саясий шарттарга жана коомдук өзгөрүүлөргө жараша өзгөрүп турган.

Жыйынтыктап айтканда, ислам дини кыргыз элинин каада-салттары менен үрп-адаттарын түп-тамырынан өзгөртпөстөн, аларды руханий жактан байытып, адеп-ахлактык мазмунун тереңдеткен маанилүү фактор болуп саналат. Бул өз ара таасир кыргыз элинин этномаданий өзгөчөлүгүн сактоодо жана коомдун руханий өнүгүшүндө чоң роль ойноп келет.

Колдонулган адабияттар:

1. Акматалиев А. Баба салты – Эне адеби. Бишкек, 1993.
2. Баласагын Ж. Куттуу билим. Бишкек, 2017.
3. Байтур А. Лекции по истории кыргызов. Книга 2. Бишкек, 1993.
4. Жусубалиев А. Кыргыздардын мусулмандашуу тарыхы. Бишкек, 2016.

5. Жусупов К. Кыргыздар. Т. I. Бишкек, 1999.
6. Жусупов К. Кыргыздар. Т. II. Бишкек, 1993.
7. Жусупов К. Кыргызы. Т. II. Бишкек, 1993.
8. Карасаев Х. Накыл сөздөр I. Фрунзе, 1982.
9. Каразакова З.Ж. Улуттук дөөлөттөр. Ош, 2011.
10. Uydu M. Türk İslam Bütünleşmesi. İstanbul, 1995.